

DUIZEND SCHITTERENDE ZONNEN

KHALED HOSSEINI BIJ DE BEZIGE BIJ

De vliegeraar

Khaled Hosseini

*Duizend
schitterende zonnen*

Vertaling W. Hansen

2008

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Achter in het boek is een lijst met Afghaanse
en Arabische woorden opgenomen,
voorzien van een Nederlandse vertaling.

Copyright © ATSS Publications, LLC
Copyright Nederlandse vertaling © 2007 W. Hansen
Eerste druk (gebonden) mei 2007
Tweede druk mei 2007
Derde druk juni 2007
Vierde druk juni 2007
Vijfde druk juni 2007
Zesde druk (gebonden) juni 2007
Zevende druk juli 2007
Achtste druk juli 2007
Negende druk augustus 2007
Tiende druk augustus 2007
Elfde druk (gebonden) september 2007
Twaalfde druk oktober 2007
Dertiende druk november 2007
Veertiende druk december 2007
Vijftiende druk januari 2008
Zestiende druk februari 2008
Zeventiende druk (gebonden) februari 2008
Oorspronkelijke titel *A Thousand Splendid Suns*
Oorspronkelijke uitgever Riverhead Books, New York
Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Omslagillustratie Shaul Schwarz/Corbis
Foto auteur Charmian Reading
Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede
Druk Clausen & Bosse, Leck
ISBN 978 90 234 2576 2
NUR 302

www.debezigebij.nl

Dit boek draag ik op aan Haris en Farah, beiden de *noor*
van mijn ogen, en aan de vrouwen van Afghanistan.

Deel een

Mariam was vijf jaar oud toen ze voor het eerst het woord *harami* hoorde.

Dat gebeurde op een donderdag. Dat moet het wel zijn geweest want Mariam herinnerde zich dat ze die dag rusteloos en afwezig was, zoals alleen op donderdagen, als Jalil haar opzocht in de *kolba*. Om de tijd te doden tot het moment dat zij hem eindelijk wuivend zou zien aan komen lopen, door het kniehoge gras op de open plek, had Mariam de Chinese theeset van haar moeder van de plank gehaald. De theeset was het enige aandenken dat Mariams moeder, Nana, van haar moeder had, die was gestorven toen Nana twee was. Nana koesterde elk onderdeel van het blauwwitte porselein, de gracieuze lijn van de tuit van de pot, de met de hand beschilderde vinken en chrysanten en de draak op de suikerpot, die het kwaad moest afweren.

Het was dit laatste onderdeel dat uit Mariams vingers glipte en op de plankenvloer van de kolba aan gruzelementen viel.

Toen Nana de scherven zag, schoot haar hoofd vol bloed, haar bovenlip begon te trillen en haar ogen, zowel het luie als het goede, richtten zich leeg en strak op Mariam. Nana leek zo kwaad dat Mariam vreesde dat de djinn weer bezit zou nemen van haar moeders lichaam. Maar de djinn kwam niet, ditmaal niet. Nana greep Mariam bij haar polsen, trok haar naar zich toe en knarste tussen haar tanden door: 'Jij bent een kleine klunzige harami. Dit is dus mijn beloning voor alles wat ik heb moeten doorstaan. Een kapot erfstuk, kleine klunzige harami.'

Op dat moment begreep Mariam dat niet. Ze wist niet wat dat woord 'harami' – bastaard – betekende. En ze was ook niet oud genoeg om de onrechtvaardigheid ervan op

waarde te kunnen schatten, te zien dat de mensen die de harami in het leven geroepen hebben schuldig zijn, en niet de harami, wiens enige zonde zijn geboorte is. Door de manier waarop Nana het woord uitsprak vermoedde Mariam wel dat het iets lelijks en walgelijks was een harami te zijn, net als een insect, net als de wegschietende kakkerlakken die Nana altijd vloekend de kolba uit veegde.

Later, toen ze ouder was, begreep Mariam de term wel. Het was de manier waarop Nana het woord zei – niet zozeer uitspreken als wel uitspugen – waardoor Mariam aanvoelde hoeveel gif erin zat. Ze begreep wat Nana bedoelde, dat een harami ongewenst was en dat zij, Mariam, een onwettige persoon was die nooit wettig aanspraak kon maken op de dingen die andere mensen hadden, dingen als liefde, een gezin, een huis, acceptatie.

Jalil noemde haar nooit bij haar naam. Jalil zei dat ze zijn bloempje was. Hij vond het heerlijk als zij bij hem op schoot zat en hij haar verhalen vertelde, zoals die keer toen hij haar had verteld dat Herat, de stad waar Mariam in 1959 was geboren, ooit de bakermat was geweest van de Perzische cultuur, de woonplaats van schrijvers, schilders en soefi's.

'Je kon je heen niet strekken of je schopte weer een dichter onder zijn kont,' lachte hij.

Jalil vertelde haar het verhaal van koningin Gauhar Shad, die de beroemde minaretten had opgericht als dierbare ode aan Herat. Hij beschreef haar de groene tarwevelden van Herat, de boomgaarden, de wijnranken vol rijpe druiven, de drukke gewelfde bazaars in de stad.

'Er is daar een pistacheboom,' zei Jalil op een dag, 'en daaronder, Mariam *jo*, ligt niemand minder dan de grote dichter Jami begraven.' Hij boog zich voorover en fluisterde: 'Jami leefde meer dan vijfhonderd jaar geleden. Echt waar. Ik heb je er ooit mee naartoe genomen, naar die boom. Je was nog heel klein. Dat kun je je vast niet meer herinneren.'

Het was waar, Mariam kon het zich niet meer herinneren. En hoewel ze de eerste vijftien jaar van haar leven op loopafstand van Herat zou wonen, heeft ze nooit die legendarische boom gezien. Ze aanschouwde nooit de beroemde mi-

naretten van dichtbij, plukte nooit fruit in de boomgaarden van Herat of zwierf nooit door de tarwevelden. Maar als Jalil zo praatte, luisterde Mariam betoverd. Zij bewonderde Jalil om zijn uitgebreide kennis van de wereld. Ze beefde altijd van trots dat ze een vader had die zoveel wist.

‘Allemaal rijke leugens!’ zei Nana als Jalil vertrokken was. ‘Rijke mannen vertellen rijke leugens! Hij heeft je nooit meegenomen naar een boom. En ga hem maar niet aardig vinden. Hij heeft ons bedrogen, die lieve vader van je. Hij heeft ons eruit gegooid. Hij heeft ons uit zijn grote luxe huis gegooid alsof we niets voor hem betekenden. Hij deed het met genoegen.’

Mariam luisterde braaf naar die woorden. Ze durfde nooit tegen Nana te zeggen dat ze er een hekel aan had zoals zij over Jalil praatte. De waarheid was dat Mariam zich in Jalils buurt helemaal geen harami voelde. Elke donderdag kwam Jalil een of twee uur langs om haar te bezoeken, een en al glimlach en cadeautjes en genegenheid, en Mariam voelde dat ze recht had op alle schoonheid en gulheid van het leven. Daarom hield Mariam van Jalil.

Zelfs al moest ze hem delen.

Jalil had drie vrouwen en negen kinderen, negen wettige kinderen, en Mariam kende ze geen van allen. Hij was een van de meest welgestelde mannen van Herat. Hij was de eigenaar van een bioscoop die Mariam nooit had gezien, maar toen ze op een keer aandrong had Jalil die haar beschreven, en ze wist daarom dat de voorgevel was gemaakt van blauwbruine terracottategels, dat het balkon voor persoonlijke gasten was en het plafond was gemaakt van latjes. Door dubbele openslaande deuren kwam je in een betegelde foyer, waar posters van films in het Hindi in glazen vitrines hingen. Op een dag zei Jalil dat kinderen elke dinsdag gratis ijs kregen bij het stalletje.

Nana glimlachte terughoudend toen hij dat zei. Ze wachtte tot hij de kolba had verlaten en zei toen schamper lachend: ‘De kinderen van vreemden krijgen ijs. En wat krijg jij, Mariam? Verhalen over ijs.’

Behalve de bioscoop had Jalil land in Karokh en Farah, drie tapijtwinkels, een kledingzaak en een zwarte Buick Roadmaster uit 1956. Hij was in Herat iemand met uitgebreide contacten, hij was bevriend met de burgemeester en de gouverneur van de provincie. Hij had een kok, een chauffeur en drie huisbedienden.

Nana was een van de huisbedienden geweest. Totdat haar buik begon te zwellen.

Toen dat gebeurde, zei Nana, zoog het collectieve gesnik van Jalils familie alle lucht uit Herat weg. Zijn aangetrouwde familie zwoer dat er bloed zou vloeien. De vrouwen eisten dat hij haar eruit zou gooien. Nana's eigen vader, een eenvoudige steenhouwer in het nabijgelegen dorp Gul Daman, wilde haar niet langer kennen; te schande gemaakt pakte hij zijn spullen en stapte op de bus naar Iran, en er werd nooit meer iets van hem vernomen.

'Soms,' zei Nana op een vroege ochtend toen ze de kippen buiten de kolba voer gaf, 'wou ik dat mijn vader het hart had gehad een van zijn messen te slijpen en uit eergevoel te doen wat hem te doen stond. Dat was beter geweest voor mij.' Ze gooide nog een handvol zaad in de kippenren, hield even op en keek Mariam aan. 'Misschien ook beter voor jou. Dan zou je het verdriet bespaard zijn gebleven te weten wat je bent. Maar hij was een lafaard, mijn vader. Hij had er niet eens de *dil* voor, de moed.'

Jalil had ook niet de *dil* om te doen wat hij moest doen, zei Nana. Zijn familie trotseren, zijn vrouwen en aangetrouwde familie, en de verantwoordelijkheid accepteren voor wat hij had gedaan. In plaats daarvan was er achter gesloten deuren snel een deal getroffen die zijn gezicht redde. De volgende dag had hij haar spullen laten pakken in het verblijf van de huisbedienden waar ze woonde, en had haar weggestuurd.

'Weet je wat hij zijn vrouwen verteld heeft, als verdediging? Dat ik mezelf aan hem had opgedrónge. Dat het mijn fout was geweest. *Didi*? Begrijp je? Nu weet je dus wat dat te betekenen heeft: een vrouw in deze wereld zijn.'

Nana zette de kom met kippenvoer op de grond. Ze tilde Mariams kin met haar vinger op.

‘Kijk me aan, Mariam.’

Mariam deed het met tegenzin.

Nana zei: ‘Leer dit van me en knoop het goed in je oren, mijn dochter: net als de naald van het kompas die naar het noorden wijst, vindt de beschuldigende vinger van een man altijd een vrouw. Altijd. Vergeet dat nooit, Mariam.’

‘Voor Jalil en zijn vrouwen was ik een *pokeroot*. Een bijvoet. Jij ook. En je was nog niet eens geboren.’

‘Wat is een bijvoet?’ vroeg Mariam.

‘Onkruid,’ zei Nana, ‘iets wat je uit de grond rukt en weggooit.’

Mariam fronste inwendig haar voorhoofd. Jalil behandelde haar niet als onkruid. Dat had hij ook nooit gedaan. Maar het leek Mariam beter haar protest te onderdrukken.

‘Maar ik moest, anders dan onkruid, verpoot worden, weet je, voedsel en water krijgen. Vanwege jou. Dat was de deal die Jalil met zijn familie sloot.’

Nana zei dat ze geweigerd had in Herat te blijven wonen.

‘Waarom? Moest ik hem dan de hele dag met zijn vrouwen door de stad zien rijden?’

Ze zei dat ze ook niet in het lege huis van haar vader wilde wonen, in het dorp Gul Daman, op een steile heuvel twee kilometer ten noorden van Herat. Ze zei dat ze ergens veraf wilde wonen, eenzaam, waar burens niet naar haar buik zouden staren, haar nawijzen, grinniken, of nog erger: haar beledigen met hun onoprechte vriendelijkheid.

‘En geloof me,’ zei Nana, ‘het was een pak van je vaders hart dat hij me niet meer hoefde te zien. Het kwam hem heel goed uit.’

Het was Muhsin, Jalils oudste zoon van zijn eerste vrouw Khadija, die de open plek voorstelde. Het lag iets buiten Gul Daman. Om er te komen moest je vanaf de hoofdweg tussen Herat en Gul Daman een stoffig oplopend pad met diepe voren inslaan. Aan weerszijden stond het gras kniehoog en zag je stippen witte en felgele bloemen. Het pad slingerde zich de heuvel op en leidde naar een vlak stuk grond waar verschillende soorten populieren oprezen en wilde strui-

ken in groepjes bij elkaar stonden. Van daaruit kon je links de toppen van de roestkleurige bladen van de windmolen in Gul Daman zien, en rechts beneden heel Herat. Het pad liep haaks uit op een brede beek vol forellen, die van het Safid-hoh-gebergte rondom Gul Daman naar beneden liep. Tweehonderd meter stroomopwaarts, in de richting van de bergen, stonden wat treurwilgen in een grote cirkel. In het midden, in de schaduw van de wilgen, was de open plek.

Jalil ging er kijken. Toen hij terugkwam, zei Nana, klonk hij als een gevangenisdirecteur die prat ging op de schone muren en glanzende vloeren van zijn gevangenis.

‘En je vader heeft toen dus dit rattenhol voor ons gebouwd.’

Nana was op haar vijftiende bijna getrouwd geraakt. De vrijer was een jongen uit Shindand geweest, een jonge parkietenverkoper. Mariam kende het verhaal uit Nana's mond, en hoewel Nana het voorval bagatelliseerde, zag Mariam aan de schitterende blik in haar ogen dat ze gelukkig was geweest. Misschien was Nana voor het eerst van haar leven tijdens die dagen vóór het huwelijk echt gelukkig geweest.

Terwijl Nana het verhaal vertelde zat Mariam op haar schoot en stelde zich voor hoe haar moeder een trouwjurk paste. Ze zag haar op de rug van een paard zitten, verlegen glimlachend in een groene jurk met sluier, de palmen van haar hand met henna rood geverfd, haar haren gescheiden met zilverstof, haar vlechten bijeengehouden met boomsap. Ze zag muzikanten op de *shahnai*-fluit blazen, en op *dohol*-drums slaan, terwijl kinderen joelende geluiden maakten en meerenden.

Een week voor de bruiloft was een djinn het lichaam van Nana binnengetroten. Dat vereiste geen verdere uitleg voor Mariam. Ze had het vaak genoeg met eigen ogen gezien: Nana zakte plotseling in elkaar, haar lichaam verstijfde en verkrampte, haar ogen rolden naar achteren, haar armen en benen beefden alsof iets vanbinnen haar keel dichtkneep, het schuim stond in haar mondhoeken, wit, soms wat rozig door bloed. Daarna de slaperigheid, de angstaan-

jagende desoriëntatie, het onsamenvangende gemompel.

Toen dat nieuws Shindand bereikte, zegde de familie van de parkietenverkoper de bruiloft af.

‘De stuipen op hun lijf gejaagd,’ zo drukte Nana het uit.

De bruidsjurk werd opgeborgen. Daarna meldde er zich geen huwelijkskandidaat meer.

Op de open plek bouwden Jalil en twee van zijn zonen, Farhad en Muhsin, de kleine kolba waar Mariam de eerste vijftien jaar van haar leven zou wonen. Ze trokken het op van zongedroogde stenen en pleisterden het met modder en handenvol stro. Er waren twee bedden, een houten tafel, twee stoelen met rechte ruggen, een raam, en planken die aan de muur waren getimmerd en waarop Nana haar kleipotten en haar geliefde Chinese theeservies zette. Jalil zorgde voor een nieuwe gietijzeren kachel voor de winter en stapelde kleingehakt hout achter de kolba op. Hij maakte buiten een *tandoor* om brood te bakken en een kippenren met een hek eromheen. Hij liet Farhad en Muhsin een diep gat graven zo’n honderd meter buiten de cirkel van de wilgen en zette er een wc-huisje overheen.

Jalil had makkelijk arbeiders kunnen inhuren om de kolba te bouwen, zei Nana, maar dat deed hij niet.

‘Dat is zijn idee van boetedoening.’

In Nana’s versie van de geboortedag van Mariam kwam er niemand helpen. Het was een nevelige, bewolkte dag in de lente van 1959 geweest, zei ze, het zesentwintigste jaar van koning Zahir Shah’s meestal rustig verlopen veertigjarige regeerperiode. Ze zei dat Jalil niets had gedaan om een dokter te laten komen, of zelfs maar een vroedvrouw, terwijl hij wel degelijk wist dat de djinn haar lichaam zou kunnen binnentreden en een aanval veroorzaken midden in de bevalling. Ze lag moederziel alleen op de vloer van de kolba, met een mes naast zich, terwijl het zweet van haar lijf gutste.

‘Toen de pijn heel erg werd, beet ik in een kussen en kriesde het uit tot ik hees was. En nog steeds kwam er niemand

opdagen om mijn gezicht af te vegen of me wat te drinken te geven. En jij, Mariam jo, jij had geen haast. Door jou heb ik bijna twee dagen op die harde koude vloer gelegen. Ik kon niet eten en niet slapen, alles wat ik deed was persen en bidden dat je eruit zou komen.'

'Het spijt me, Nana.'

'Ik heb zelf de geboortestreng tussen ons doorgesneden. Daarom had ik dat mes bij me.'

'Het spijt me.'

Nana glimlachte hier altijd traag en moeizaam, een glimlach van zacht verwijt of onwillige vergiffenis, dat kon Mariam nooit uitmaken. Het kwam niet bij de jonge Mariam op na te denken over hoe oneerlijk het was zich te verontschuldigen voor de manier waarop ze was geboren.

Tegen de tijd dat het wél bij haar opkwam, rond haar tiende verjaardag, geloofde Mariam het verhaal over haar geboorte al niet meer. Ze geloofde de versie die Jalil gaf: hoewel hij niet thuis was, had hij ervoor gezorgd dat Nana naar een ziekenhuis in Herat werd gebracht, waar ze was behandeld door een dokter. Ze had op een schoon opge maakt bed gelegen in een goed verlichte kamer. Jalil had bedroefd zijn hoofd geschud toen Mariam hem vertelde over het mes.

Mariam begon ook te twijfelen aan het verhaal dat haar moeder twee dagen lang om haar had liggen lijden.

'Ze hebben mij verteld dat alles binnen een uur gepiept was,' zei Jalil. 'Je was een goede dochter, Mariam jo. Zelfs toen je geboren werd.'

'Hij was er niet eens bij!' sputterde Nana tegen. 'Hij was in Takht-e-Safar paardrijden met zijn dierbare vrienden.'

Toen hem werd verteld dat hij weer een dochter had gekregen, zei Nana, had Jalil zijn schouders opgehaald en was over de manen van zijn paard blijven strijken, en hij was nog twee weken in Takht-e-Safar gebleven.

'De waarheid is dat hij je niet eens in zijn armen heeft genomen voordat je één maand oud was. En toen keek hij één keer omlaag, maakte een opmerking over je lange gezicht en gaf je toen weer aan me terug.'

Mariam ging ook aan dat deel van het verhaal twijfelen. Ja, dat gaf Jalil wel toe, hij was in Takht-e-Safar wezen paardrijden. Maar toen hij het nieuws hoorde had hij niet zijn schouders opgehaald. Hij was in het zadel gesprongen en naar Herat teruggeden. Hij had haar in zijn armen gewiegd, was met zijn duim over haar grillige wenkbrauwen gegaan en had een slaapliedje geneuried. Mariam kon zich niet voorstellen dat Jalil gezegd had dat haar gezicht lang was, al was het inderdaad lang.

Nana zei dat zij het was die de naam Mariam had gekozen, omdat het de naam van haar moeder was geweest. Jalil zei dat hij de naam had uitgezocht: Mariam, de tuberoos, was een prachtige bloem.

‘Je lievelingsbloem?’ vroeg Mariam.

‘Een van mijn lievelingsbloemen,’ zei hij glimlachend.

Een van Mariams vroegste herinneringen was het geluid van de piepende ijzeren wielen van een kruiwagen die over de rotsen hobbelde. De kruiwagen kwam eens per maand langs, gevuld met rijst, meel, thee, suiker, spijsolie, zeep en tandpasta. Hij werd voortgeduwd door twee halfbroers van Mariam, meestal Muhsin en Ramin, en soms Ramin en Farhad. De jongens kwamen slingerend het stoffige pad omhoog, over rotsen en grind, om gaten en struiken heen, tot ze de beek bereikten. Daar moest de kruiwagen leeggemaakt worden en de spullen handmatig over het water gedragen. Daarna sjouwden de jongens de kruiwagen over de beek en laadden hem weer vol. Er volgden nog tweehonderd meter duwen, ditmaal door het dichte hoge gras en om kreupelhout heen. Kikkers sprongen opzij. De broers sloegen muskieten van hun zwetende gezicht.

‘Hij heeft bedienden,’ zei Mariam. ‘Hij kan ook wel een bediende sturen.’

‘Zijn idee van boetedoening,’ zei Nana.

Op het geluid van de kruiwagen kwamen Mariam en Nana naar buiten. Mariam zou zich altijd blijven herinneren hoe Nana keek op rantsoenendag: een grote, van gezondheid blakende vrouw op blote voeten, tegen de deurpost geleund, haar luie oog vernauwd tot een spleet, armen uitdagend en spottend over elkaar gelegd. Haar korte stekeltjeshaar, door de zon beschenen, was onbedekt en ongekamd. Ze droeg altijd een slecht zittend grijs overhemd, dat ze tot aan haar hals had dichtgeknoopt. De zakken waren gevuld met stenen ter grootte van een walnoot.

De jongens bleven bij de beek wachten als Mariam en Nana het voedsel naar de kolba brachten. Ze keken wel uit op dichter dan dertig meter afstand te komen, zelfs al gooi-

de Nana zelden raak en belandden de steentjes een eind vóór hun doel. Nana schreeuwde naar de jongens terwijl ze zakken rijst naar binnen droeg, en gaf hun benamingen die Mariam niet begreep. Ze vervloekte hun moeders en trok hatelijke gezichten tegen hen. De jongens scholden nooit terug.

Mariam had medelijden met hen. Hoe vermoeid moesten hun armen en benen wel niet zijn als ze die zware vracht duwden, dacht Mariam vol medelijden. Ze wou dat ze hen water mocht geven. Maar ze zei niets, en als ze naar haar zwaaiden, zwaaide ze niet terug. Om Nana een plezier te doen had ze ooit naar Muhsin geroepen dat hij een mond had als de kont van een hagedis – en werd later verteerd door schuld en schaamte, en door angst dat de twee het aan Jalil zouden vertellen. Maar Nana lachte zo hard, waarbij haar rottende voortanden bloot kwamen te liggen, dat Mariam dacht dat ze weer een van haar toevallen zou krijgen. Toen ze uitgelachen was, keek ze naar Mariam en zei: 'Je bent een goede dochter.'

Als de kruiwagen leeg was, kwamen de jongens terugsloupen en namen hem mee terug. Mariam wachtte dan gewoonlijk en keek hen na hoe ze in het lange gras en het bloeiende onkruid verdwenen.

'Kom je?'

'Ja, Nana.'

'Ze lachen je uit. Echt waar. Ik kan het horen.'

'Ik kom eraan.'

'Geloof je me niet?'

'Ik ben er al.'

'Je weet dat ik van je houd, Mariam jo.'

's Ochtends ontwaakten ze van het verre geblaat van schapen en de hoge fluittoon als de schaapherders van Gul Daman hun kudde naar de grazige helling brachten. Mariam en Nana molken hun geiten, voederden hun kippen en raaptten eieren. Ze maakten samen brood. Nana liet haar zien hoe ze deeg moest kneden, de tandoor aansteken en het gerolde deeg op de binnenwanden aanbrengen. Nana

leerde haar ook naaien en rijst koken en alle belangrijke dingen: stoofpot met rapen, spinazie, bloemkool met gember.

Nana maakte geen geheim van haar afkeer van bezoekers – eigenlijk van mensen in het algemeen – maar voor een paar uitverkorenen maakte ze een uitzondering. Er was de leider van Gul Daman, de dorps-*arbab*, Habib Khan, een bebaarde man met een klein hoofd en een dikke buik, die eens in de maand langskwam, gevolgd door een bediende die een kip bij zich had, soms een pan met *kichiri*-rijst, of een mandje gekleurde eieren voor Mariam.

Dan was er een mollige oude vrouw die door Nana Bibi jo werd genoemd en wier overleden echtgenoot een steenhouwer was geweest, bevriend met Nana's vader. Bibi jo werd onveranderlijk vergezeld door een van haar zes bruiden en een of twee kleinkinderen. Ze trekkebeende puffend de open plek over, wreef met veel misbaar over haar heup en liet zich met een pijnlijke zucht op de stoel zakken die Nana dichterbij geschoven had. Bibi jo nam ook altijd wat voor Mariam mee, een doos met *dishlemeh*, snoepjes, of een mandje kweeperen. Voor Nana nam ze klachten mee over haar slechte gezondheid en roddelpraat uit Herat en Gul Daman, uitvoerig en smakelijk opgediend, terwijl haar schoondochter rustig en plichtsgetrouw achter haar zat te luisteren.

Maar Mariams lieveling was, naast Jalil natuurlijk, mullah Faizullah, de bejaarde koranleraar van het dorp, de *akhund*. Hij kwam een of twee keer per week vanuit Gul Daman langs om Mariam de vijf dagelijkse *namaz*, gebeden, te leren en haar uit de Koran te leren voorlezen, net als hij bij Nana had gedaan toen die nog een kind was. Het was mullah Faizullah die Mariam had leren lezen en die geduldig over haar schouder meekeek als haar lippen de woorden geluidloos prevelden, ze haar wijsvinger onder elk woord liet stoppen en hem zo hard op het papier drukte dat het nagelbed wit werd, alsof ze de betekenis uit de symbolen kon persen. Het was mullah Faizullah die haar hand had vastgehouden en het potlood had gevoerd langs de ophaal

van elke *alef*, de bocht van elke *beh*, de drie puntjes van elke *seh*.

Hij was een uitgemergelde, krom lopende oude man met een tandeloze glimlach en een witte baard, die tot aan zijn navel reikte. Normaal kwam hij in zijn eentje naar de kolba, maar af en toe met zijn zoon Hamza met het roodbruine haar, die een paar jaar ouder was dan Mariam. Als hij bij de kolba kwam, kuste Mariam de hand van mullah Faizullah – het voelde aan als een kus op een stel twijgen onder een dun laagje huid – en hij kuste haar op haar voorhoofd voordat ze binnen aan de les van die dag begonnen. Na de les zaten de twee buiten voor de kolba, aten pijnboomspitten en nipten van hun groene thee, terwijl ze naar de Perzische nachtegallen keken die vliegensvlug van boom naar boom vlogen. Soms maakten ze een wandeling over de bronskleurige bladeren die waren afgevallen en tussen de elzen, langs de rivier in de richting van de bergen. Terwijl ze zo rondzwierven liet mullah Faizullah de kralen van zijn *tasbeh*, zijn rozenkrans, door zijn vingers glijden en vertelde met zijn beverige stem over alle dingen die hij in zijn jeugd had gezien, zoals de tweehoofdige slang die hij in Iran had aangetroffen, op de Drieëndertigste Boogbrug in Isfahan; of de watermeloen die hij ooit had doorkliefd buiten de Blauwe Moskee van Mazar en waarin de zaadjes aan de ene kant het woord *Allah* hadden gevormd en aan de andere kant *Akbar*.

Mullah Faizullah gaf tegenover Mariam toe dat hij de woorden van de Koran soms niet begreep. Maar hij zei dat hij van de betoverende klank van de Arabische woorden hield als ze over zijn tong rolden. Hij zei dat ze hem troostten en zijn hart verlichtten.

‘Ze zullen jou ook troosten, Mariam jo,’ zei hij. ‘Je kunt ze oproepen als je ze nodig hebt, en ze zullen hun uitwerking niet missen. Gods woord zal je nooit in de steek laten, meisje.’

Mullah Faizullah kon al evengoed naar verhalen luisteren als ze vertellen. Als Mariam aan het woord was, verminderde zijn aandacht nooit. Hij knikte langzaam en lachte met een dankbare blik in zijn ogen, alsof hem een voorrecht was

geschonken waarnaar hij had gesnakt. Het was makkelijk mullah Faizullah dingen te vertellen die Mariam niet eens aan Nana durfde te zeggen.

Op een dag zei Mariam hem tijdens een wandeling dat ze zo graag naar school zou willen.

‘Ik bedoel een echte school, akhund *sahib*. Net als in een klaslokaal. Net als de andere kinderen van mijn vader.’

Mullah Faizullah bleef even staan.

Een week eerder had Bibi jo als nieuwtje verteld dat Jalils dochters Saideh en Naheed naar de Mehri-school voor meisjes in Herat gingen. Vanaf dat moment waren gedachten aan klaslokalen en onderwijzers door Mariams hoofd blijven zwermen, beelden van schriften met gelinieerde bladzijden, hele kolommen met cijfers, en pennen die zware donkere strepen trokken. Ze zag zichzelf al in een klaslokaal zitten met andere meisjes van haar leeftijd. Mariam hunkerde ernaar een liniaal op papier te zetten en gewichtige lijnen te trekken.

‘Wil je dat echt?’ zei mullah Faizullah, en hij keek haar vanuit zijn zachte waterige ogen aan, met zijn handen op zijn kromme rug, en de schaduw van zijn tulband viel op een veldje met rechtopstaande boterbloemen.

‘Ja.’

‘En moet ik je moeder om toestemming vragen?’

Mariam glimlachte. Behalve Jalil, dacht ze, is er niemand op de wereld die haar beter begreep dan haar oude leraar.

‘Tja, wat kan ik dan nog doen? In Zijn wijsheid heeft God ons allemaal zwakheden meegegeven, en de eerste van mijn vele zwakheden is dat ik niet de kracht bezit jou iets te weigeren, Mariam jo,’ zei hij, terwijl hij haar met een van zijn jichtige vingers op haar wang tikte.

Maar toen hij er later tegen Nana over begon, liet zij het mes zakken waarmee ze uien aan het snijden was. ‘Waarom dat dan?’

‘Als het meisje wil leren, laat haar dan, mijn beste. Laat het meisje een opleiding volgen.’

‘Leren? Wat leren, mullah sahib?’ zei Nana scherp. ‘Wat valt er te leren?’ Met een ruk keek ze Mariam aan.

Mariam staarde naar haar handen.

‘Wat heeft het voor zin een meisje als jij naar school te sturen? Dat is zoiets als een spuugbakje glimmend oppoetsen. En op die scholen leer je niets waardevols. Er is maar één vaardigheid, één maar, die een vrouw als jij en ik in hun leven nodig hebben en die leer je niet op school. Kijk me aan.’

‘Je moet niet zo tegen haar praten, kind,’ zei mullah Faizullah.

‘Kijk me aan.’

Mariam deed het.

‘Eén vaardigheid. En dat is: *tahamul*. De dingen doorstaan.’

‘Wat doorstaan, Nana?’

‘Ga dáár maar niet over zitten tobben,’ zei Nana. ‘Er komen vanzelf dingen genoeg.’

Toen vertelde ze dat de vrouwen van Jalil haar de lelijke sjofele dochter van een steenhouwer hadden genoemd. Dat ze haar buiten in de kou de was hadden laten doen tot haar gezicht gevoelloos was geweest en haar vingertoppen tintelden.

‘Dat is ons lot, Mariam. Vrouwen als wij. Wij doorstaan de dingen. Het is alles wat we hebben. Begrijp je? Bovendien zullen ze je op school uitlachen. Echt waar. Ze zullen je harami noemen. Ze zullen de verschrikkelijkste dingen over je vertellen. Dat wil ik niet.’

Mariam knikte.

‘En nu verder geen woord meer over school. Jij bent alles wat ik heb. Ik wil je niet aan hen kwijt. Kijk me aan. Geen woord meer over school.’

‘Wees nou eens redelijk. Kom nou. Als het meisje nu wil...’ begon mullah Faizullah.

‘En jij, akhund sahib, met alle respect, je zou beter moeten weten dan die dwaze ideeën van haar aan te wakkeren. Als je echt om haar geeft, zou je ervoor zorgen dat ze inziet dat ze hier thuis bij haar moeder hoort. Ze heeft elders niks te zoeken. Niets dan afwijzing en hoofdpijn. Dat weet ik, akhund sahib. Dat wéét ik.’